

ZBIORY INSTYTUTU JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W AMERYCE

KRÓTKA HISTORIA

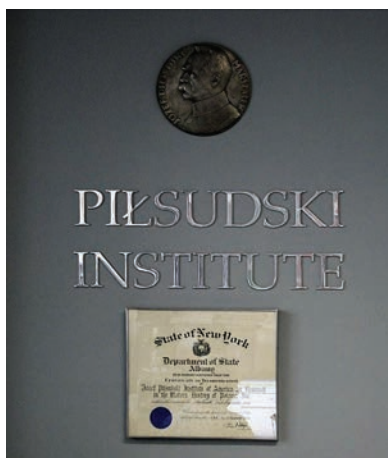
Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce powstał w Nowym Jorku 4 lipca 1943 r. jako kontynuacja założonego w Warszawie w 1923 r. Instytutu Badań Najnowszej Historii Polski, przemianowanego w 1936 r. na Instytut Józefa Piłsudskiego¹. Założycielami Instytutu byli przedstawiciele Polonii, m.in. Franciszek Januszewski, wydawca „Dziennika Polskiego” z Detroit, Maksymilian Węgrzynek, wydawca „Nowego Świata” z Nowego Jorku oraz trzej ministrowie II Rzeczypospolitej: Ignacy Matuszewski, Wacław Jędrzejewicz i Henryk Floyar-Rajchman. Fundatorzy Instytutu byli nierozdzielnie związani z walką o niepodległość Polski. Historia ich życia to najpierw dzieciństwo w niewoli, potem walka w Legionach, służba niepodległej Polsce, a w wyniku II wojny światowej, emigracja i praca na rzecz niepodległości Polski.

ZBIORY

Misją Instytutu jest gromadzenie, przechowywanie i opracowywanie zbiorów archiwalnych. Obecnie kolekcje archiwalne liczą ponad 200 metrów bieżących. Instytut posiada także galerię ponad 250 obrazów oraz bibliotekę z 23 tysiącami książek.

W zbiorach znajdują się również: kolekcja fotografii, zbiory filatelistyczne, medalierskie, numizmatyczne, falerystyczne, kart pocztowych i inne.

Pochodzą z różnych źródeł. Pierwszym są zbiory Instytutu Piłsudskiego w Warszawie, drugim – archiwalia organizacji polonijnych w Stanach Zjednoczonych, kolejnymi – spuścizna oficerów, polityków i placówek dyplomatycznych, pozyskana po cofnięciu uznania dla Rządu RP w Londynie oraz osób z kręgu tzw. emigracji żołnierskiej i wielu wybitnych Polaków, którzy pozostali na emigracji.

Instytut Piłsudskiego w Ameryce – akt inkorporacyjny

ZBIORY ARCHIWALNE

ARCHIWUM BELWEDERSKIE I ZBIORY ZGROMADZONE W USA

Najcenniejszą część zbiorów stanowią fragmenty kolekcji Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie oraz Wojskowego Biura Historycznego² uratowanych z płonącej Warszawy w 1939 r. Do grupy tej należą następujące zespoły: Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza (1918-1922), Powstania Śląskie, Komisja Likwidacyjna gen. Lucjana Żeligowskiego (1926), Litwa Środkowa (1920-1922), Archiwum gen. Juliana Stachiewicza, Archiwum Edwarda Rydza-Śmigłego oraz Teki gen. Tadeusza Rozwadowskiego, Archiwum Wojskowego Biura Historycznego, Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców, Ukraińska Misja Wojskowa w Polsce i częściowo archiwum Józefa Piłsudskiego. Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza jest najważniejszą kolekcją dotyczącą odradzającej się niepodległej Polski. Zawiera 105 jednostek archiwalnych i liczy 6 metrów bieżących. Zespół obejmuje dokumenty kancelarii Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza od listopada 1918 do grudnia 1922 r. w układzie rzeczowo-chronolo-

gicznym. W kolekcji tej znajdują się najważniejsze dokumenty źródłowe dotyczące walki o granice państwa polskiego, szczególnie wojny polsko-bolszewickiej, spraw polsko-czechosłowackich, Komitetu Narodowego Polskiego we Francji, stosunków politycznych z państwami europejskimi i Ameryką.

Najciekawszym dokumentem z tej kolekcji jest *Rozkaz operacyjny nr 10 000 z 10 sierpnia 1920 r.*, autorstwa Józefa Piłsudskiego, dotyczący przegrupowania wojsk w czasie trwania Bitwy Warszawskiej, pisany ręką generała Rozwadowskiego z podpisami wszystkich dowódców, w tym Józefa Piłsudskiego, E. Rydza-Śmigłego, generała Kutrzeby. Bitwa ta, nazwana przez Lorda Edgara D'Abernona osiemnastą decydującą bitwą w dziejach świata³, zakończyła się całkowitym zwycięstwem Polski.

POWSTANIA ŚLĄSKIE

Kolejnym, wyjątkowym zbiorem jest dokumentacja osobowa trzech powstań śląskich 1919-1922 zawierająca rozkazy, raporty i depesze Głównego Dowództwa Milicji Górnośląskiej, protokoły i korespondencję Naczelnego Dowództwa Polskiej Organizacji Wojskowej na Górnym Śląsku, akta Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych i akta poszczególnych oddziałów.

Kolekcja liczy 839 jednostek archiwalnych, w sumie prawie 13 metrów bieżących. Są to w większości wciąż mało znane źródłowe materiały personalne dotyczące powstańców śląskich i czekają na opracowania historyczne. Trzeba jasno podkreślić, że dokumenty przechowywane w Instytucie mają unikatową wartość dla pierwszych lat niepodległości Polski. Materiały te zawierają szczegółową ewidencję imienną powstańców z uwzględnieniem podziału na poszczególne bataliony i kompanie, spisy ewi-

dencyjne oficerów i podoficerów, lekarzy, sanitariuszy, telefonistek, urzędników. Zachowały się także listy i księgi chorych, rannych i zabitych. Dokumentacja ta stanowi bardzo ważny dokument do powstawania państwowości polskiej.

DOKUMENTY WYTWORZONE NA TERENIE STANÓW ZJEDNOCZONYCH

Kolejną imponującą grupę materiałów źródłowych stanowią dokumenty wytworzone na terenie Stanów Zjednoczonych, z reguły organizacji polonijnych. Do najważniejszych należy kolekcja Komitetu Obrony Narodowej (KON) – liczy trzy metry bieżące długości. Na kartach źródłowych prześledzić możemy wysiłek polskiego wychodźstwa w Ameryce i akcje pomocy dla powstającego państwa polskiego. KON został założony w 1912 r. w Pittsburghu (Pensylwania) w celu skoordynowania działalności Polonii amerykańskiej na rzecz odbudowy państwa polskiego. Kolekcja ta zawiera dokumentację centrali Komitetu Obrony Narodowej w Chicago (akty prawne i inkorporacyjne, korespondencja KON, protokoły z posiedzeń KON, notatki i sprawozdania z działalności, rezolucje, odezwy i inne), dokumentację w sprawie ochotników wyjeżdżających z Ameryki do Legionów Polskich oraz dotyczącą nadań Krzyży Legionowych ochotnikom i działaczom KON, a także księgi rachunkowe.

INNE KOLEKCJE INSTYTUTU KOLEKCJA FOTOGRAFICZNA

Zbiory fotograficzne Instytutu liczą blisko 20 000 jednostek. Kolekcja powstała dzięki darom osób prywatnych i organizacji społecznych, takich jak: Komitet Obrony Narodowej, Komitet Narodowy Amerykanów Polskiego Pochodzenia i Komitet Pomocy „Solidarności” w Nowym Jorku. Ciekawą część stanowią fotografie dotyczące Legionów Polskich i Józefa Piłsudskiego oraz zbiór ukazujący Armię Polską pod wodzą generała Władysława Andersa w okresie formowania się i na szlaku bojowym.

ZBIÓR MAP

Instytut posiada ponad 2450 arkuszy map z okresu od 2. poł. XIX w. do 1999 r. Są to głównie mapy: polityczne,

Galeria Instytutu Piłsudskiego w Ameryce – pomnik Marszałka, według Stanisława K. Ostrowskiego

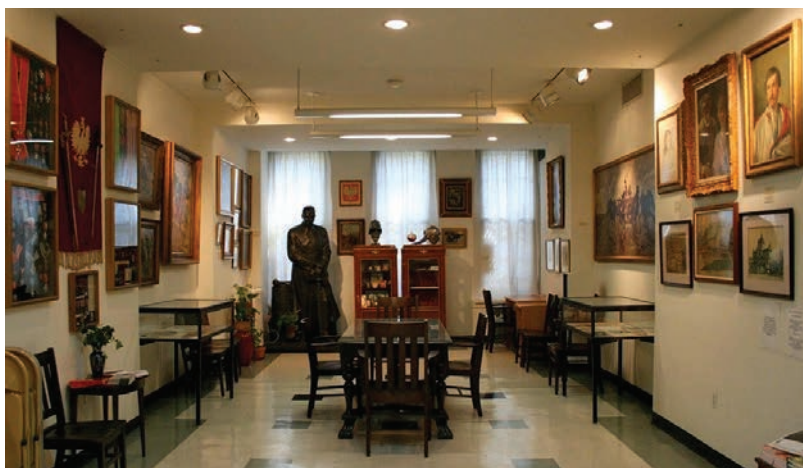
Galeria Instytutu Piłsudskiego w Ameryce – widok na obrazy Wojciecha Kossaka i Czesława Wasilewskiego

Gablota z mundurami zgromadzonymi w Instytucie Piłsudskiego w Ameryce

Galeria Instytutu Piłsudskiego w Ameryce – widok gablot z medalami

Galeria Instytutu Piłsudskiego w Ameryce

administracyjne, etnograficzne, fizyczne, wojskowe, topograficzne, ogólnoinformacyjne i samochodowe.

Zdecydowaną większość zbioru stanowią mapy szczegółowe Polski i krajów ościennych, w skali 1:100 000 i 1:300 000. Jest ich ponad 500 i większość to Polska w jej granicach z 1939 r. oraz tzw. ziemie odzyskane po II wojnie światowej. Liczną grupę stanowią mapy topograficzne w skali 1:75 000, 1:100 000 i 1:25 000 terenu Galicji (południowej Polski), zaboru rosyjskiego oraz wschodnich prowincji niemieckich z lat 1885-1939.

KOLEKCJA MEDALI

Zbiór liczący obecnie ponad 180 medali upamiętnia ważne wydarzenia, takie jak bitwa pod Somosierrą w 1808 r. (to najstarszy medal Instytutu), powstanie listopadowe, rewolucja 1905 r., pierwsza i druga wojna światowa, odzyskanie niepodległości, także wydarzenia

okresu PRL i III Rzeczypospolitej. Ponad 20 medali związanych jest z Józefem Piłsudskim.

RZEŻBY

W zbiorach Instytutu znajduje się wiele rzeźb. W sali wystawowej wyróżnia się popiersie Józefa Piłsudskiego, kute w miedzi, wykonane przez Elwirę Zachert-Mazurczykową oraz ponadpostaciowy posąg Marszałka w brązie, autorstwa Stanisława Ostrowskiego (1879-1947), prezentowany na Wystawie Światowej w Nowym Jorku w 1939 r. Instytut posiada także gipsowy odlew maski pośmiertnej Józefa Piłsudskiego z 1935 r.

ZNACZKI POCZTOWE

Liczny zbiór filatelistyczny został podzielony na cztery części: znaczki i całostki polskie, znaczki Poczty Podziemnej z lat 1980-1990, wydawane przez NSZZ „Solidarność” i inne orga-

nizacje, polonika, poczta USA i zagranica.

Zbiór znaczków polskich, wciąż kompletowany, obejmuje znaczki wydawane od 1918 r. do chwili obecnej, kasowane i niekasowane na specjalnych kartach albumowych, koperty FDC (Pierwszego Dnia Obiegu), karty pocztowe i zbiór stempli poczt polowych II Korpusu. Zbiór Poczty Podziemnej liczący ponad 2000 pozycji, opracowany został tematycznie na 350 kartach albumowych z podziałem tematycznym (ponad 20 tematów), m.in.: Piłsudski, motywy religijne, zbrodnie stalinowskie, militaria itp. Dział poloników obejmuje kompletny zbiór wydawnictw najstarszego w USA Towarzystwa Filatelistycznego Polonus z Chicago oraz innych klubów, w tym z Kanady. Dział Poczta USA kompletowany jest ze znaczków od lat trzydziestych do chwili obecnej, uzupełniany kopertami FDC i kartami pocztowymi, w tym ONZ. Kolekcję zamykają znaczki z innych państw, układane chronologicznie według daty wydania.

MONETY I BANKNOTY

Kolekcja obejmuje monety polskie z okresu od II Rzeczypospolitej do chwili obecnej, żetony i monety zagraniczne. Należy do nich, m.in. piękna moneta 20-dolarowa z Kanady z podobizną Polaka, Janusza Żurakowskiego – pilota, asa lotnictwa wojskowego. Na zbiór banknotów składają się banknoty polskie wydane przez Generalne Gubernatorstwo Warszawskie, II Rzeczypospolitą, banknoty wydawane przez NSZZ „Solidarność”, satyryczne, cegiełki, bony i banknoty zagraniczne.

MUNDURY

Wśród pamiątek wojskowych znajduje się kilkanaście mundurów, m.in.: premiera RP Janusza Jędrzejewicza, kmdr. Kazimierza Hessa – uczestnika akcji OPR Piorun, ppłk. Franciszka Tyczkowskiego – kapelana II Korpusu Polskiego oraz kpt. Jana Bieniowskiego, uczestnika bitwy pod Monte Casino, kawalera Virtuti Militari.

Dokumenty przechowywane w archiwum Instytutu, Kolekcja nr 9 – Rząd Polski na Emigracji

Archiwum Instytutu Piłsudskiego w Ameryce

BIBLIOTEKA

Obecnie biblioteka posiada 23 tysiące książek. Księgozbiór jest nieodzownym uzupełnieniem i pomocą naukową dla osób korzystających z archiwum.

W pierwszych latach istnienia Instytutu zbiory biblioteczne pochodziły głównie z agend informacyjnych Rządu Polskiego na Wychodźstwie, działających w Stanach Zjednoczonych. Były to publikacje Polskiego Centrum Informacyjnego oraz Ministerstwa Informacji i Dokumentacji w Londynie. Wiele pozycji książkowych pochodziło z polskiego wydawnictwa Rój i Płomyk, paryskiego Instytutu Literackiego, Gryfa i Polskiej Fundacji Kulturalnej.

Księgozbiór powiększa się głównie dzięki darowiznom indywidualnym. Swoje zbiory biblioteczne przekazali Instytutowi, m.in. Ignacy Matuszewski,

Lucjusz Kupferwasser, Wacław Jędrzejewicz, gen. Tadeusz Kasprzycki, gen. Kazimierz Sosnkowski, ambasadorzy: Józef Lipski i Michał Sokolnicki, senatorowie: Tadeusz Katelbach, Edward Kleszczyński i Władysław Pobóg-Malinowski. Obecnie otrzymujemy dużą ilość od instytucji polskich, takich jak Instytut Pamięci Narodowej, Narodowe Centrum Kultury, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Od 2005 r. biblioteka, dzięki grantom Senatu RP i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, gości bibliotekarzy z Biblioteki Narodowej. Obecnie 6 tysięcy książek jest elektronicznie skatalogowana.

PRASA

Dział prasy i czasopism tworzy blisko 3000 tytułów. Do najważniejszych i jednocześnie unikalnych, wydanych

poza granicami Polski tytułów, należą komplety jerozolimskiej „Na Straży” i bejruckiej „Polak w Libanie”. Wśród pism wydawanych w Stanach Zjednoczonych na szczególną uwagę zasługują „Biuletyn Organizacji KNAPP”, „Tygodnik Polski” i „The Polish Review”.

Bogatą część działu czasopism stanowi prasa niezależna wydawana w Polsce od drugiej połowy lat 70. XX w. do 1990 r., licząca ponad 1350 tytułów. Około 100 najbardziej znaczących pism jest w 80-100 proc. kompletne, zróżnicowanie ze względu na profil i wydające je środowiska powoduje, że kolekcja ma charakter przekrojowy i reprezentatywny dla niezależnych publikacji periodycznych tego okresu. Kolekcja polskiej prasy niezależnej Instytutu Józefa Piłsudskiego jest jedną z największych w Stanach Zjednoczonych.

Franciszek Januszewski

Maksymilian F. Węgrzynek

Wacław Jędrzejewicz

Ignacy Matuszewski

Henryk Floyar-Rajchman

GALERIA

Galeria Instytutu to zbiór 240 obrazów olejnych, akwarel, rysunków i rycin polskich. Wśród nich znajdują się prace wielu wybitnych artystów, m.in. Jana Matejki, Juliusza Kossaka, Józefa Brandta, Wojciecha Gersona, Leona Wyczółkowskiego, Aleksandra Gierymskiego, Juliana Fałata i Jacka Malczewskiego.

Zbiór polskiej sztuki w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, utworzony głównie z darów Aleksandra Melenia-Korczyńskiego, wytrawnego kolekcjonera polskiego malarstwa, Janiny Czermańskiej, wdowy po artyście Zdzisławie Czermańskim, oraz licznych ofiarodawców, stanowi bardzo dobry materiał dla wizualno-słownej prezentacji Polski, jej historii kultury.

WSPÓŁPRACA Z POLSKĄ

Instytut współpracuje z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN), Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych (NDAP), Biblioteką Narodową (BN), Senatem RP i instytucjami naukowymi.

Od grudnia 2002 r. do 2009 r. Instytut i NDAP przeprowadził projekt konserwacji i mikrofilmowania dokumentów kolekcji Powstania Śląskie. 836 jednostek archiwalnych, tj. 13 metrów bieżących dokumentów poddanych zostało zabiegom konserwatorskim. Wykonane mikrofilmy służą rzeszom badaczy zarówno w Instytucie, jak i w kraju. Jednocześnie dzięki porozumieniu z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwo-

wych, Instytut realizuje kolejny projekt – digitalną prezentację dokumentów kolekcji Powstania Śląskie – obecnie na stronie internetowej Instytutu HYPERLINK "<http://www.pilsudski.org>" www.pilsudski.org dostępnych jest 5000 tysięcy dokumentów. Dzięki współpracy z NDAP realizowany jest projekt modernizacji archiwum Instytutu, w którym czynny udział biorą archiwiści z Polski (od 2002 r.). Obecnie 95 proc. kolekcji zostało uporządkowane, a inwentarze dostępne są na stronie internetowej Instytutu: HYPERLINK "<http://www.pilsudski.org>" www.pilsudski.org

DIGITALIZACJA

Proces digitalizacji składa się z trzech podstawowych etapów: skanowanie, indeksowanie i prezentacja. Konieczny jest specjalistyczny sprzęt i wyszkolony personel wykonujący i nadzorujący pracę. W chwili obecnej Instytut posiada trzy nowoczesne stanowiska pracy do digitalizacji wyposażone w nowoczesne komputery i skanery oraz zapasową pamięć komputerową.

W skład zespołu pracującego nad digitalizacją zbiorów Instytutu wchodzi: dr Marek Zieliński, wiceprezes Instytutu, który jest odpowiedzialny za całokształt przedsięwzięcia i dr Artur Kowalski, członek Rady Instytutu. Udało się stworzyć zespół wolontariuszy, którzy odbyli specjalistyczne szkolenie w zakresie digitalizacji. Wolontariusze mieli okazję zapoznać się z procesem skanowania i opracowywania zeskanowanych danych

dzięki programowi D-Space z grupy Open Source. Ten bezpłatny program pozwala na dokładne indeksowanie zeskanowanych dokumentów. Obecnie opracowana została jedna kolekcja nr 9 – Rząd Polski na Emigracji.

ZAKOŃCZENIE

Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce jest organizacją członkowską, nie-dochodową. Oprócz wypełniania najważniejszej misji, jaką jest zbieranie, zabezpieczanie i udostępnianie dokumentów archiwalnych oraz księzek historycznych, zajmuje się również popularyzacją historii i kultury polskiej w środowisku amerykańskim poprzez organizowanie pokazów filmów dokumentalnych w kinie „Ziuk”, prezentacje książek, wystawy, konferencje naukowe, lekcje szkolne i spotkania klubu seniora. Instytut przyznaje nagrody w dziedzinie historii, literatury, nauki, sztuki oraz specjalną nagrodę Marszałka Piłsudskiego.

Na ziemi amerykańskiej Instytut jest miejscem polskości i jednocześnie ośrodkiem, który propaguje kulturę i historię Polski. ■

PRZYPISY:

¹ Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce i jego zbory, opr. Janusz Cisek, Warszawa 1997, s. 7; K. Langowski, *Placówka godna patrona*, „Nowy Dziennik”, 11 VII, 2003; A. Krochmal, *Szeroko otwarte drzwi*, „Nowy Dziennik”, 4 I, 2002; I. Drag Korga, *Dobry początek*, „Nowy Dziennik”, 12 V, 2002; Tenże, *Instytucje kultury polskiej za granicą i ich zbory*, „Przegląd Polski”, 10 VII, 1998

² Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce (IJP), Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza (2), tam stosowana korespondencja i protokoły

³ E. D'Abernon, *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920*, Kraków 1989